

Bernard Koludrović

KONCEPT ISPOVIJEDANJA

Konceptualizacija tijela

Rušenje velikih teorija i epistema ključno je područje rada teoretičara kojima ću se baviti u ovome tekstu. Demistifikacija metanaracija, demaskiranje i de-centriranje pozicija/odnosa moći te dekonstrukcija tradicionalnih konceptata, koji su pružali epistemološku osnovu pojedinim epohama, preuzeli su pozicije referencijalnih ideja, pozicije novih epistema unutar akademsko-humanističkog diskursa, tako proizvodeći paradoks vlastitoga djelovanja. U arheološkoj fazi, prije svega u djelima *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines (Riječi i stvari: Arheologija humanističkih znanosti)* te *L'archéologie du savoir Arheologija znanja*, Michel Foucault iznosi koncept *episteme* i podjelu na episteme renesanse, klasicizma i modernosti, a definiraju kao *skup odnosa koji se može otkriti među znanostima ako ih se promatra na razini diskurzivnih pravilnosti*. (Foucault, 2002a., 211.) *Pravilnosti* koje trebamo promatrati pokazuju nam kako je ključno prepoznati načelo organizacije znanstvenih istina, a ne istine same. Podjela na tri epohe (renesansa, klasicizam i modernizam), podjela je na tri episteme (sličnosti, reprezentacije i čovjeka). Iako u kasnijoj, genealoškoj fazi, Foucault odstupa od stroge podjele na epohe i prihvaća preklapanja i nejasne granice, njegovo obilježavanje modernosti s interesom za čovjeka ostaje ključno pri problematiziranju tijela i sebstva.

Moć uvijek dolazi odozdo, kaže Foucault, i utoliko je vezana za tijelo. Ona izvire odozdo jer treba tijelo da bi se opredmetila, ali i stoga što tijela pristaju¹ na kontrolu.

Biopolitika i *discipliniranje* dva su koncepta kojima Foucault prikazuje upisivanje diskurzivnih obrazaca na tijelo. Prvim opisuje kontrolu nad biološkim vidom skupa tjelesa, nad njihovom seksualnošću, boležljivosti i zdravljem, dok drugim opisuje razne tehnologije kojima se moć, tj. diskurzivni odnos znanje-moć perpetuira u epohi, a vrši nad pojedinačnim tijelom. Ovi mehanizmi nisu samo označiteljske prakse koje određuju što tijelo treba biti, već i ono što tijelo jest u kontekstu epohe o kojoj se govori. Modernizam postavlja čovjeka u središte svojih interesa i svoje apriorne istine gradi nad tijelom kao pojedinačnim izrazom, ali i tijelom kao ukupnosti obilježja ljudskih tjelesa. Empirijski pokušaji kontrole populacije kao ukupnosti ljudskih tijela poput poticanja na razmnožavanje ili masovnih cijepljenja protiv fantomskih bolesti, samo su neki od iskaza tehnologija biopolitike koja nazdize cjelokupnost populacije.

Primarni interes ovoga teksta ipak je pojedinačno tijelo, živo i divlje, slobodno i vlastito, kao što ga se naivno može percipirati, iako to zapravo nikad nije. Ono je uvijek prožeto moći i glasa se otporom, odnosno, kapilarna narav moći pokazuje se upravo takvom kroz kapilare tijela. Vrhunska razina poznavanja čovjeka, kao obilježje

koncipira otpor kao inherentan moći, onda je i pristajanje na diskurs moći uvijek u nekom segmentu i otpor. Možda najbolje funkcionira gramscijevski/neogramscijevski pojam hegemonizacije.

Tehnologije sebstva

modernističke episteme, dovela je to isto tijelo do vrhunskog discipliniranja. Rastakanje dualizma duha i tijela vratilo je bitak u njegovu kuću: u čovjeka, u tijelo. Discipliniranje ponašanja, kao rezultat umnih mehanizama, kontrolira se discipliniranjem tijela. U kontekstu biopolitike razvijaju se tehnologije koje postavljaju norme, a disciplinirajućim se tehnikama one upisuju i održavaju u pojedinačnom super egu. *Tehnologije sebstva*, kako ih naziva Foucault uvijek su produkt dijalektike ida i super ega, devijacija i normativa. Unutar njih, on ističe koncept *ispovijedanja* kao ključan. Motiv kojeg opisuje u *Technologies of the Self* i *La volonté de savoir (Volja za znanjem)*, a implicitno i u *Surveiller et punir (Nadzor i kazna)*, *Naissance de la clinique: une archéologie du regard médical (Rađanje klinike: arheologija medicinskog opažanja)* te *Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique (Istorija ludila u doba klasicizma)*, pokazuje nam važnost samo(re)prezentacije. Jezikom izraženo sebstvo, koje time postaje jastvo, prisiljeno je priznati sebe u svojoj punini, a pred autoritetom. Mogućnost postojanja i postojanja subjekta u dvojakom smislu (Foucault, 1994., 44.) ostvaruje se samo kroz priznanje, kroz ispovijest povijesti sadržaja vlastitih kapilara.

Između svih nas i našeg seksa Zapad je ispostavio neprestani zahtjev za istinom koji se transformirao u zahtjev za znanjem. (ibid., 1994., 55.) Kao što oblici vlasništva nad sredstvima za rad osiguravaju kapital i perpetuiranje ekonomske strukture, tako oblici znanja o čovjeku omogućuju perpetuiranje kontrole nad čovjekom. Objektivne znanstvene činjenice nisu dovoljne za uspostavu ove kontrole, već se traži uvid u svaku pojedinačnu subjektivnu istinu. Priznanje/ispovijest je konstituirajući i održivi moment kršćanstva, a od 18. st. do danas, postaje temelj razvoja novog shvaćanja sebstva. (Foucault, 1988., 16.-49.) Foucault nas uvodi u svijet sebstva kroz vrata seksualnosti razlikujući koncepte *ars erotica* i *scientia sexualis*. S jedne nam je strane ponuđeno kinesko, japansko, indijsko, antičko i arapsko-muslimansko poimanje erotskog umijeća, a s druge zapadno, tj. kršćansko poimanje seksualnosti. Razlika se krije u poimanju užitka i u istini koja se oko njega konstruira. U prvom je slučaju istina inherentna užitku: ona nije rezultat zahtjeva za apsolutom. U takvom se slučaju istina ne postavlja kao granica dopuštenog i nedopuštenog, već se otkriva svakim novim iskustvom, novim užitkom. Znanje koje se razvija mora se iskoristiti samo za produbljivanje užitka, a prenosi se samo s učitelja na učenika. Takva tajnost tek je ograda, a ne iskaz sumnje u besramnost užitka. U drugom je slučaju, onom *scientiae sexualis*, užitak sramotan te se mora priznati pred autoritetom. Istina se razvija unutar dijalektike priznanja i oprostata, a na temelju

tako konstruirane istine nastaju oblici dopuštena i nedopuštena ponašanja. Stoga je, na epistemološkoj razini, priznanje postalo ključnom tehnikom otkrivanja istine, a time i znanja. Znanje o pojedincu, njegova anamneza postaje oruđe nadziranja i kontroliranja.

Foucaultovo shvaćanje priznanja nije isključivo vezano za seksualnost. Kako u dijelu *Technologies of the Self* objašnjava, priznanje se od antičkih zapisa vezuje uz široki krug društvenoga djelovanja. Ono što je jasno vidljivo u ovome djelu, kao i u *Volji za znanjem*, granica je koja se uspostavlja među kršćanskim i nekršćanskim² korištenjem priznanja.

U kontekstu istine o sebstvu, antička poimanja sebstva kao izvanjski konstruirana (stoici, Seneka) ili inherentna biću (Platon) dolaze do sinteze u rano-kršćanskome asketizmu. Foucault traži odbijanje dijela inherentna sebstva, a u korist izvanjski konstruiranoga dijela sebstva kako bi se dostigla drugačija razina postojanja. (ibid., 1988., 34.-35.) Rano kršćanstvo uvođenjem fenomena *exomologesis* sebstvo otvara javnosti. Pokoru se *nije smatralo ritualom, već statusom nametnutim na nekoga tko je počinio ozbiljan zločin* (ibid., 1988., 41.), a istu se potvrđivalo ritualom *exomologesis*, kojim se pokornik prokazuje kao krivac kako ne bi mogao nastaviti normalno živjeti.

Unutar ritualiziranja statusa pokornika uspostavlja se i priznanje svećeniku u kojem ispovjednik *mora objasniti zašto želi taj status i objasniti što je učinio.* (ibid., 1988., 41.)

Ovaj čin tek u srednjem vijeku postaje važan - prebacuje se na kraj kazne, a prethodi mu unutarnja potraga za grijesima. Kazna ostaje javna kako bi se *pokazala patnja, sramota, a poniznost i skromnost eksponirale.* (ibid., 1988., 42.)

Potreba za javnim prokazanjem i kažnjavanjem nije ležala u iskazivanju istine o grijehu, već istine o grešnoj naravi čovjeka. Ukoliko je narav ta koja je grešna, onda ona postaje mjesto discipliniranja, a u kontekstu individualizma, priznanje čini srž moći nad tijelom. Zatvoreno u sobi za ispovijed u samostanu ili u Crkvi, zatvoreno u sobi za promatranje - ludnici ili sobi za ispitivanje - zatvoru, priznanje je postalo ključno u suvremeno doba. Istina o naravi pojedinca ključna je za zaposlenje, liječenje, kažnjavanje, obrazovanje, zabavu i tako dalje.

Priznajemo ili smo prisiljeni priznati. Kada nije spontano ili nametnuto nekim unutrašnjim nalogom, priznanje je iznudeno; izbija se iz duše ili otrgava od tijela. (Foucault, 1994., 43.)

Foucault na prvi pogled pristaje na ideju samovoljnoga priznanja, ali u kontekstu konstruktivističkoga shvaćanja identiteta niti jedno priznanje sebstva ne može biti samovoljno jer je rezultat društveno upisanih normi i vrijednosti. *Imunološki* sustav identiteta ne prepoznaje društvene direktive kao strana tijela jer su kamufilirana u

2 U *Tehnologijama sebstva* prije svega se misli na antičko poimanje, dok u *Volji za znanjem* govori o ars erotici kineske, japanske, indijske, muslimansko-arapske i antičke kulture.

obilježja toga sustava, stoga je svako priznanje iznuđeno. Kao što se redovnik opravdava pred opatom, tako se opat opravdava pred Bogom (Foucault, 1988., 45.), a u *svijetu azila liječnik je mogao sprovoditi svoju apsolutnu vlast samo u onoj mjeri u kojoj je, od početka, bio Otac, i Sudac, Porodica i Zakon*.³ (Foucault, 1980., 243.) Traženo se priznanje može, dakle, odvijati samo uz prisutnost makar i virtualne instance autoriteta koja *zahtjeva priznanje, nalaže ga, procjenjuje i intervenira da bi presudila, kaznila, oprostila*, odnosno svojim izvanjskim posljedicama dovela do unutrašnjih preobrazbi subjekta koji se artikulira. (Foucault, 1994., 45)

Autoritet kojem se ispovijeda postaje samo jedna razina u stalnome odgađanju autoriteta. On je/ Oni su, u Derridinom smislu, samo nadomjesci u stalnoj odgodi; nadomjesci društvenoga poretka koji se istovremeno otkriva i prikriva. Ta igra skrivača (podređenosti i nadređenosti) služi kako bi tijela postala *produktivna i podređena* (Foucault, 1991., 26.); identiteti u dvostrukim subjektivnim pozicijama. Njihova dvostrukost je i njihova paradoksalnost - istovremeno progovaraju o sebi, zauzimaju se za pravo samo(re)prezentacije, za subjektivnu poziciju, nesvjesni kako upravo tim činom postaju

duboko podređeni⁴ društvenome redu. Riječima Foucaulta: *Samozotkrivanje je u isto vrijeme i samouništenje* (Foucault, 1988., 43.), iako je obaveza priznanja *toliko utjelovljena u nama da je više ne primjećujemo kao posljedicu neke moći koja nas prisiljava*. (Foucault, 1994., 44.)

Objašnjavajući koncept *scientiae sexualis* Foucault je predstavio zapadnjačko poimanje seksualnosti, ali i odnos prema istini. Razradom koncepta priznanja/ispovijesti pokazao je kako se istina razgrtala u porama sebstva.

Unutar koncepta *ars eroticae* istina je inherentna užitku i uvijek privatna. Znanje koje razvija treba služiti osobnom unaprjeđenju i poboljšavanju užitka.

Unutar koncepta *scientiae sexualis* istina se proizvodi na temelju pojedinačnog iskustva uspoređenog s normama. Spoznaje koje proizlaze služe ojačavanju normi i stvaranju drugosti, isključenih entiteta i oblika ponašanja. U tom kontekstu, priznanje je prvotna razina na kojoj se prikupljaju partikularne informacije o tijelu, ali i tehnika strateškog discipliniranja kojom se kontroliraju buduće devijacije.

Suvremeni oblik: *reality*

Suvremeni oblici ispovijedanja i priznavanja zadržavaju iste ili slične forme koje je opisao Foucault. No, uspostavili su se i novi fenomeni nad istim obrascima. Koncept *reality* programa (*Big Brother, Survivor, Operacija Trijumf* i sl.) donosi nam ispovijedanje kao nužan dio marketinškog paketa koji se prodaje. Pored toga što su sudionici zatvoreni u

⁴ Engleska riječ *subjected* koja unutar sebe krije tu dvojakost, bolje dočarava obilježja pojma.

nepoznati prostor s nepoznatim ljudima, uz ograničena sredstva za preživljavanje, a za dodatke se moraju izboriti, oni su suočeni i s kamerom kojoj moraju priznati svoja razmišljanja i osjećaje. Nevidljivome autoritetu moraju secirati sebstvo, a kako bi nekoga kandidirali za ispadanje, moraju postati subjekti. Postajanje glasom, subjektom, moguće je jedino uz opravdanje za to, tj. uz odricanje intimnog dijela vlastite stvarnosti kako bi se zadovoljila jedna druga stvarnost, stvarnost marketinških strategija producenstskih kuća. Ipak, niti one nisu autoritet koji sudionicima uistinu daje presudu subjektne pozicije, već su to gledatelji. Može se reći da su priznanja kandidata srodna javnim priznanjima u ranom kršćanstvu: iskrenim kajanjem *grešnici* su mogli zadobiti otpuštenje grijeha i biti reintegrirani u društvo. Sudionici *realityja* samo javnim priznanjem mogu postati subjekti i samo tada mogu opstati u *showu*. Odluka o tome tko će ispasti vrhovna je moć (kako se prikazuje u programu), no zapravo se radi o simuliranoj i posredničkoj dijalektici jer se stvarna priznanja ne vide uživo, već nakon procesa odabira i montaže, kao što je sa svim materijalom koji se prikazuje na televiziji. Publika stoga nema uvid u pokajanje, već u njegovu simulaciju i zbog toga se ne može smatrati autoritetom⁵. Jedini autoritet je gledanost - sudionici koji omogućavaju veću gledanost bit će montirani na način da im se osigura ostanak. U krajnjoj instanci autoritet je producenstka kuća koja ostvaruje profit.

⁵ Publika ipak sebe smatra vrhovnim autoritetom. Taj marketinški stvoren privid jedna je od metoda osiguravanja gledanosti - što gledatelji osjećaju veću moć, to im je program zanimljiviji.

Na stranu s profitom i kapitalnim interesom, *reality* program donosi nam reprezentativni oblik disciplinirajućih strategija. Bez ikakvoga represivnog oblika, sudionici su panoptizirani arhitekturom prostora jer su svugdje i uvijek vidljivi oku kamere. Stalnim natjecanjima i izazovima njihova se tijela testiraju, a ograničenim se količinama hrane discipliniraju na izdržljivost. Usprkos nekim luksuzima, njihovo natjecanje je radikalizacija redovničkog života jer nije zatvoreno u sobi *dva sa dva*, već je otvoreno na poglede svima. Budući da su odvojeni od uobičajenih identifikacijskih praksi, njihovi su identiteti podložni manipulaciji i kreaciji pogodnijih identiteta. Ispovijedanje starih grijeha nužno je kako bi se prijašnje prakse pokazale lošima i devijantnima, te kako bi nove imale pogodno tlo, neosjetljiv imunološki sustav identiteta.

Tijelo episteme

Reality program ukazuje kako Foucaultove misli mogu biti interpretacijski mehanizam za fenomene drugačije od onih koje on opisuje.

No, postoji li uistinu razlika između ludnica i zatvora, škola i popravnih domova, te drugih heterotopija koje spominje Foucault, i *reality* programa? Naravno, tehnološki je napredak omogućio stvari o kojima su kreatori lepro-

zorija i panoptičkih zatvora samo sanjali, ali suština je jednaka: sve što ugrožava norme i vrijednosti društva mora se prokazati, kazniti i disciplinirati za nastavak života. Obrasci prihvatljivi sustavu moraju se uvijek iznova vraćati tijelu, kao izvoru otpora, kako bi ga nadzirali i anticipirali svaku promjenu. Ali, stvar je u potpunosti na istom tragu i na sasvim običnoj cesti - sustav regulacije prometa snima nas, mjeri i određuje propusnost mase tjelesa oklopljenih metalnim produžetkom.

Uvijek iznova pristajemo na pravila igre centra jer unutar njih razvijamo osobne taktike otpora. Prihvaćanjem onoga čemu nas uči Foucault: kako je jastvo uvijek zapravo sebstvo (čak iako se uspijeva artikulirati), možemo se izboriti za male okvire samo(re)prezentacije, jedine prave prostore slobode. Možda i griješimo kada Michela Foucaulta uzdizemo na pijedestal teorije koji je on želio srušiti. No, ne griješimo zato što ga stavljamo na pijedestal, već što ga ne stavljamo na samo dno - mjesto krhkog tijela - baze (njegovih) teorijskih koncepata.

BIBLIOGRAFIJA

- Foucault, Michel: *Istorija ludila u doba klasicizma*. Beograd: Nolit, 1980.
- Foucault, Michel: „Technologies of the Self“. *Technologies of the Self. A Seminar With Michel Foucault*, ur. L.H. Martin et al. Amherst: University of Massachusetts Press, 1988.
- Foucault, Michel: *Discipline and Punish: Birth of the Prison*. London: Penguin, 1991.
- Foucault, Michel: „Volja za znanjem“. *Znanje i moć*, ur. Hotimir Burger. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1994.
- Foucault, Michel: *Archaeology of Knowledge*. London: Routledge, 2002a.
- Foucault, Michel: *Riječi i stvari*. Zagreb: Golden marketing, 2002b.
- Foucault, Michel: *Radanje klinike: arheologija medicinskog opažanja*. Novi Sad: Mediteran Publishing, 2009.